УДК 342.97.351.74(477)

Віталій Новіков,

канд. юридичних наук, доцент кафедри цивільно–правових дисциплін,

Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна, м. Львів

Релігійні організації як суб’єкти правовідносин

Розглядаються питання пов’язані із участю релігійних організацій у правовідносинах як суб’єктів права. Це передбачає наявність у них правосуб’єктності, яка складається з прав і обов’язків. Доводиться, що релігійні організації крім своєї основної мети проповідування і поширення віри займаються спеціальною підприємницькою діяльністю.

***Ключові слова**: релігійні організації, правосуб’єктність, канонічна діяльність, підприємницька діяльність, культурно–просвітницька діяльність.*

Виталий Новиков. Религиозные организации как субъекты правоотношений

Рассматриваются вопросы, связанные с участием религиозных организаций в правоотношениях как субъектов права. Это предполагает наличие у них правосубъектности, которая состоит из прав и обязанностей. Приходится, что религиозные организации помимо своей основной цели проповедования и распространения веры занимаются специальной предпринимательской деятельностью.

***Ключевые слова**: религиозные организации, правосубъектность, каноническая деятельность, предпринимательская деятельность, культурно–просветительская деятельность.*

Vitaliy Novikov. Religious organizations as legal entities

The paper discusses issues related to the participation of religious organizations as legal entities. This implies that they have legal personality, which consists of rights and obligations. It is shown that religious organizations in addition to its primary purpose of preaching and spreading the faith involved in special business.

***Keywords**: religious organizations, legal, canonical work, entrepreneurship, cultural–educational activities.*

До недавна наукова думка не цікавилася проблемами правового статусу релігійних організацій. Однак реалії сьогодення свідчать про зростання впливу релігії на суспільні відносини і життя людини.

Це вплинуло на науковий інтерес до проблем релігії. Все частіше з’являються роботи які торкаються проблеми свободи совісті та свободи віросповідання. Досліджуються тенденції розвитку правової системи що регулює взаємовідносини держави і релігійних організацій, проблеми забезпечення конституційних прав громадян на свободу совісті й віросповідання.

Інтерес до правових проблем функціонування релігійних організацій пояснюється розширенням права людини на свободу віросповідання, що відповідає засадам Конституції України та міжнародним правовим актам у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій. Тривалий час релігійні організації сприймалися тільки як історичний феномен, недооцінювалася їх роль у духовно–моральному розвитку суспільства, не враховувався той факт, що релігійні організації – це один із найдавніших суспільних інститутів і одночасно суб’єктів права не тільки в Україні, а й у всьому світі. Звідси проблеми розробки і впровадження дієвого й ефективного механізму правового регулювання діяльності релігійних організацій, які утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян і є одним із суб’єктів учасників правовідносин.

Долаючи спадщину минулого Українська держава зробила багато для забезпечення правового статусу Церкви і релігійних організацій. Держава стала на шлях гармонізації відносин із церквою і релігійними організаціями, на шлях забезпечення свободи совісті і віросповідання. Цим питанням присвячували свої роботи науковці як юристи так і філософи і теологи: О.А. Амбросімова, М.Ю. Бабій, І.С. Бердніков, С.М. Братусь, Г.О. Друзенко, В.С. Єленський, Н.С. Кузнєцова, В.Ф. Піддубна, М.В. Трофімчук, В.Д. Фучеджи, Ю.В. Кривенко, М.В. Лубська, Я.М. Шевченко, Л.В. Ярмол та ін. Однак, залишається недослідженими низки проблем пов’язаних із практикою правового

регулювання діяльності Церкви і релігійних організацій як суб'єктів правовідносин.

Тривалий час релігійні організації сприймалися як історичний феномені правові проблеми цього виду суб'єктів не досліджувалися. Виникає необхідність у розробці теоретичних і практичних проблем діяльності релігійних організацій як суб'єктів правовідносин.

Релігійні організації – це складні і мало вивчені у праві суб'єкти правовідносин. Як суб'єктам правовідносин вони повинні мати правосуб'єктність елементами якої є правоздатність і дієздатність і правовий статус [1,с.107;2,с.33–35].

Правоздатність є природною здатністю людини і держава не може ні обмежити правоздатність, ні позбавити її людину, щодо релігійних організацій як штучних утворень, беззаперечно, правоздатністю вони наділяються за законом, тобто під контролем держави.

Мета діяльності суб'єктів правовідносин (юридичних осіб) визначається в установчих документах. Метод діяльності релігійних організацій визначає закон. Такою метою є спільне сповідування і поширення віри, що зазначається в їх назві.

Межі діяльності релігійних організацій визначаються внутрішніми канонічними настановами, обумовлюючи їх виключно соціальним призначенням. Як слушно з цього приводу зазначає Г.П. Лупарев, жорстка залежність і обмеженість правового становища релігійних організацій власним соціальним призначенням є важливою методологічною посилкою теоретичного дослідження їх правоздатності [3,с.152].

Таким чином, здійснення будь–якої діяльності релігійними організаціями повинно бути підпорядковано встановленій законом і зафіксованій у статутних документах цих організацій меті і не може їй суперечити.

Однак, чинне законодавство передбачає певні обмеження правоздатності релігійних організацій. Так, релігійні організації не можуть брати участі в діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової

підтримки; не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих компаній кандидатів до цих органів; не можуть брати участі в заснуванні бірж; не можуть входити до складу фінансово–промислових груп тощо. Разом з тим релігійним організаціям надано право засновувати організації, які видають богослужбову літературу, виробляти предмети культового призначення, засновувати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і релігійного персоналу, здійснювати благодійну діяльність як самостійно, так і шляхом створення різних асоціацій, фондів, товариств, братств.

Релігійним організаціям надано право встановлювати і підтримувати міжнародні зв’язки, в тому числі в цілях паломництва і місіонерства. Так, священнослужителі, релігійні проповідники, наставники, інші представники зарубіжних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні, можуть займатися проповідуванням релігійних віровчень, виконанням релігійних обрядів чи іншою канонічною діяльністю, але лише в тих релігійних організаціях, за запрошенням яких вони прибули, і за офіційним погодженням з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту відповідної релігійної організації (ст. 24 Закону).

Суб’єкти правовідносин повинні мати права і виконувати обов’язки. Крім того вони повинні мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно–правову форму і, таким чином, індивідуалізує їх.

Найменування релігійних організацій мають певні особливості, що пов’язано з традиціями і конфесійними правилами щодо кожного з їх видів. Так, перелік видів релігійних організацій, закріплений в Законі, складений у відповідності з їх офіційними загальновизнаними світськими назвами, але це не забороняє релігійній організації за статутом мати її традиційну назву. Наприклад, релігійна громада за статутом може мати назву «парафія» або «помісна церква». Проте не можна змішувати традиційні назви релігійних громад з традиційними назвами культових споруд, в яких вони здійснюють релігійні обряди, бо культові споруди (храми, церкви) можуть носити назву, що

пов’язана з конкретними історичними подіями або називатися ім’ям того чи іншого святого. У такому випадку назва культової споруди ніякого відношення до назви релігійної громади мати не повинна, тобто остання не може мати тотожну з культовою будівлею назву. Проте монастирі, як окремі культові споруди, теж можуть мати персональні назви, але вони традиційно стосуються і монастиря, як комплексу споруд спеціального призначення, так і чернечої громади, яка є власником або користувачем цих споруд.

Релігійні управління (центри) за своїми статутами мають подвійну назву – власну і назву релігійного об’єднання, структурним підрозділом якого вони є, наприклад, «Єпархіальне управління Української Православної Церкви».

Релігійні братства за традицією також мають назви, але які не пов’язані з матеріальними об’єктами, наприклад, «Релігійне братство Андрія Первозваного».

Релігійні об’єднання мають не тільки офіційні світські назви, а й канонічні – «митрополія», «патріархія».

Чинне законодавство не закріплює переліку видів діяльності релігійних організацій, а значить, і критеріїв відповідності цих видів статутній меті – сповідування і поширення віри. На практиці не всі види діяльності цих організацій можуть бути спрямовані безпосередньо на досягнення цієї мети, тобто діяльність релігійних організацій можна поділити на два типи: релігійну і нерелігійну. У релігієзнавстві під релігійною діяльністю розуміють релігійно–регламентовану практично–духовну активність віруючих, їхніх спільнот, релігійних інститутів [4,с.45].

Традиційно виділяють два види релігійної діяльності: культову і поза культову. Культова діяльність – це сукупність релігійних (культових дій), пов’язаних з відношенням до надприродного: молитви, богослужіння, таїнства, обрядові, ритуальні, магічні дії, а позакультова – це сукупність релігійнозумовлених дій віруючих, релігійних інститутів, спрямованих на задоволення духовних та практичних потреб функціонування релігійних організацій: 1) духовна сфера – продукування релігійних ідей, богословсько–

теологічне їх обґрунтування, інтерпретація, систематизація; 2) практична сфера – пропаганда, поширення релігійних ідей, місіонерська, доброчинна, релігійно–освітня, виробнича і господарська діяльність [4,с.24].

Релігійні організації мають право засновувати й утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, а також місця, шановані в тій чи іншій релігії (місця паломництва). Богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії безперешкодно провадяться в культових будівлях і на прилеглій території, у місцях паломництва, установах релігійних організацій, на кладовищах, у місцях окремих поховань і крематоріях, квартирах і будинках громадян, а також в організаціях за ініціативою трудових колективів і згодою адміністрації.

Порядок використання храмів, інших об’єктів культового призначення визначаються внутрішніми настановами релігійних організацій, але при обов’язковій умові, що місця богослужінь, релігійних зібрань чи інших релігійних заходів повинні бути вільно доступними.

Окрему увагу слід звернути на ч 3 ст. 21 Закону, згідно з якою допускається можливість участі військовослужбовців у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів. Командування військових частин не перешкоджає такій участі. В цьому випадку підкреслюється роль індивідуального сповідування релігії, оскільки питання свободи совісті та свободи віросповідання є особистою справою кожного військовослужбовця.

Право на здійснення культурно–освітньої діяльності закріплено в ст. 23 Закону. Під культурно–освітньою діяльністю слід розуміти діяльність, спрямовану на повідомлення інформації про зміст конкретного релігійного вчення з метою формування у її отримувачів певного до нього відношення. Як вже зазначалося, релігійні управління і центри мають право створювати духовні навчальні заклади.

Згідно зі ст. 23 Закону при релігійних організаціях можуть утворюватися товариства, братства, асоціації, інші об’єднання громадян для здійснення добродійництва. Добродійну діяльність можна ототожнити з благодійною

діяльністю, оскільки «добродійний» – це той, хто має на меті давати матеріальну допомогу бідним. Добродіяти – надавати допомогу, сприяти кому–небудь у чому–небудь. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» благодійною визнається добровільна безкорислива діяльність, що не передбачає одержання прибутку від цієї діяльності. З метою надання благодійної допомоги нужденним та закладам, які їх обслуговують, при релігійних організаціях в Україні діє близько 309 місій та 76 братств.

Особливістю участі релігійних організацій у правовідносинах є виключне право засновувати підприємства для випуску богослужбової літератури і виробництва предметів культового призначення (ст. 22 Закону). Однак, ця норма закону не дозволяє видавати богослужбову літературу та культові предмети іншим учасникам правовідносин, віддаючи перевагу тільки релігійним організаціям. Поза увагою законодавця залишається той факт, що священні церковні книги або предмети релігійного призначення є ще й пам’ятками культури та історії, які можуть коментувати, перекладати, перевидавати науково–дослідні, культурно–просвітницькі установи.

Релігійні організації також мають право виготовляти, експортувати, імпортувати і розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту.

Право на здійснення релігійними організаціями виробничої і господарської діяльності закріплено у ст. 19 Закону. Відповідно до неї ці організації для виконання своїх статутних завдань можуть засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно–будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо).

Підприємства, які засновуються релігійними організаціями, створювалися насамперед для забезпечення культової діяльності цих організацій.

Підприємства, які створювалися релігійними організаціями, завжди мали конкретні цілі діяльності, які були специфічними і мали спеціальну правоздатність.

Чинний Закон за релігійними організаціями закріплює лише право на заняття виробничою і господарською діяльністю.

В юридичній літературі містяться різні підходи до проблеми здійснення діяльності суб’єктами правовідносин, включаючи і релігійні організації. Основна діяльність цих організації не повинна мати за мету отримання прибутку. Однак серед джерел фінансування основної діяльності релігійних організації можуть бути прибутки від здійснення допоміжної комерційної діяльності.

На думку Є.А. Абросимової важливим засобом для виживання релігійних організацій, в умовах ринкової економіки є здійснення ними підприємницької діяльності. Ці організації можуть займатися підприємницькою діяльністю до тієї межі, поки їх основною функцією залишається реалізація статутних цілей, заради яких вони створені [5,с.123].

Для встановлення рамок, у яких може здійснюватися підприємницька діяльність релігійних організацій, недостатньо одного тільки критерію відповідності такої діяльності статутним цілям. Не менш важливим є питання про спосіб визначення відповідності або невідповідності діяльності цілям створення цих організацій. Повинна бути відсутність суперечок між характером підприємницької діяльності і сутністю цілей, які стоять перед ними. Релігійних організацій можуть здійснювати підприємницьку діяльність різних видів, за винятком тих, які суперечать сутності цілей, які вони переслідують. Так, релігійні організації в силу релігійно–морального характеру їх статутних цілей не мають права вести підприємницьку діяльність у сфері виробництва або реалізації тютюнових, горілчаних виробів.

На практиці релігійні організації дуже рідко займаються підприємництвом, яке не пов’язано з основною метою їх створення. Так, згідно з чинним законодавством релігійні організації вправі виготовляти, експортувати,

імпортувати і розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту (ст. 22 Закону).

Таким чином,участь релігійних організацій у правовідносиних передбачає здійснення підприємницької діяльності. Вона повинна здійснюватися з дотриманням двох обмежувальних умов: по–перше, підприємницька діяльність релігійних організацій має відповідати меті створення цих організацій, а саме задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру, сприяти досягненню цієї мети; по–друге – прибуток, отриманий в результаті підприємницької діяльності релігійних організацій, не розподіляється між учасниками релігійної організації, а повинен бути спрямований на статутні цілі цих організацій.

Список використаних джерел

1. Цивільне та сімейне право України: навч.–практ. посіб. [2–ге вид., переробл. та допов.] / за ред. Є.О. Харитонова, А.І. Дрішлюка. – Х.: Одіссей, 2003. – 640 с.

2. Якушев І. Юридичні властивості суб’єкту права / І.Якушев // Вісн. Львів. ун–ту. – Сер. юрид. – 2000. – Вип.35. – С.33–37.

3. Лупарев Г.П. Правовое регулирование деятельности религиозных организаций на территории СНГ (теория и практика): автореф. дис. … д–ра. юрид. наук / Г.П. Лупарев. – М., 1992. – 34 с.

4. Релігієзнавчий словник / [за ред. А.Колодного і Б.Ломовика]. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

5. Абросимова Е.А. Юридические аспекты деятельности некоммерческих организаций / Е.А. Абросимова. – М.: МОКБ «Марс», 2000. – 227 с.